

**Andrzej Trzcński**

*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej  
Lublin*

**Jan Paweł Woronczak**

*Uniwersytet Wrocławski*

## NAGROBKI Z XVI WIEKU NA CMENTARZU ŻYDOWSKIM W SZCZEBRZESZYNI

W obecnych granicach Polski zachowane nagrobki żydowskie z XVI wieku należą do rzadkości. W wykazie zatytułowanym: „Miejsca, na których zachowały się nagrobki sprzed 1800 r.”, sporządzonym przez Jana Jagielskiego z Żydowskiego Instytutu Historycznego<sup>1</sup>, występują jedynie trzy takie miejscowości: Lublin (najstarszy nagrobek 1541)<sup>2</sup>, Lesko (1548)<sup>3</sup>, Kraków (1552)<sup>4</sup>. We Wrocławiu i Świdnicy zachowały się – co prawda – nagrobki średniowieczne (w tym najstarszy znany nagrobek żydowski na ziemiach polskich z datą 1203 we Wrocławiu), jednak w odróżnieniu od poprzednich nie znajdują się one *in situ*, pochodzą bowiem z cmentarzy zniszczonych w XIV wieku. Można się spodziewać dalszych odkryć w innych miejscowościach. Przykładem tego jest cmentarz żydowski w Szczebreszynie.

Do niedawna pewne partie starszej części cmentarza w Szczebreszynie były zupełnie niedostępne ze względu na porastający je gąszcz krzewów. W 1991 r., w związku z odbywającymi się wtedy uroczystościami upamiętniającymi społeczność żydowską Szczebreszyna, zieleń na terenie cmentarza została uporządkowana. Wówczas w jego północno-wschodniej części „ujawniła się” grupa stel z XVI wieku. Prace mające na celu zlokalizowanie i zinwentaryzowanie najstarszych

---

<sup>1</sup> *Studia i Materiały Zarządu Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych. Cmentarze*, z. 2, *Materiały z konferencji „Problemy ochrony i konserwacji cmentarzy żydowskich w Polsce”*, zorganizowanej wspólnie z Żydowskim Instytutem Historycznym (18-19 maja 1992), Warszawa 1992, s. 45-47.

<sup>2</sup> Literatura dotycząca nagrobków XVI-wiecznych z Lublina jest dość bogata; uwzględniona została w opracowaniu naszego autorstwa: *Nagrobki z XVI wieku na starym cmentarzu żydowskim w Lublinie przy ulicy Siennej* (w druku).

<sup>3</sup> O XVI-wiecznych nagrobkach w Lesku zob. A. Trzcński, *Kamienne archiwalia*, „Folks Sztym” 1991, nr 18, s. 10; tenże, *Kilka uwag odnośnie najstarszych nagrobków na cmentarzu żydowskim w Lesku*, „Plaj. Zeszyt krajoznawczy Towarzystwa Karpackiego” 5: 1993, s. 50-55.

<sup>4</sup> Literatura dotycząca nagrobków z XVI w. z Krakowa jest bardzo bogata – począwszy od XIX-wiecznych prac J.M. Zunza i CH.D.B. Friedberga po współczesne E. Dudy.

nagrobków prowadzą Paweł Sygowski, Andrzej Trzciniński i Jan Paweł WoronczaK. Dotychczas odnalezionych zostało osiem stel posiadających daty z XVI wieku, trzy stele z datowaniem niepełnym (tylko rok) i trzy bez dat, które – głównie na podstawie cech formalnych oraz analizy inskrypcji – typować można jako szesnastowieczne. Spośród owych czterestu stel dwanaście stoi (zapewne w pierwotnych miejscach, gdyż są dość głęboko zapadnięte w ziemię), zwrócone inskrypcjami na zachód, dwie są złamane i leżą. Wszystkie wymienione stele zgrupowane są na niewielkim obszarze, na skraju cmentarza, w jego północno-wschodniej, najbliższej miastu części. Wskazuje to niewątpliwie na najstarszą część nekropolii. Na podstawie dat pochówków na dość licznie zachowanych nagrobkach (co najmniej tysiąc) można stwierdzić, że obszar grzebalny powiększany był do końca XVIII wieku w kierunku południowym, a następnie w zachodnim. Cmentarz funkcjonował do okresu Holocaustu.

Szesnastowieczne nagrobki ze Szczebrzeszyna reprezentują jeszcze średnio-wieczny typ macewy<sup>5</sup>. Są to stele przeważnie o zwieńczeniu prostokątnym, w jednym wypadku (nr 8) z zaokrąglonymi narożami. Jedna stela (nr 14) zwieńczona jest łukiem pełnym. Nagrobki nie posiadają zdobnictwa, oprócz prostego obramowania inskrypcji w sześciu przypadkach. Wszystkie inskrypcje kute są wgłębnie. Wymiary i proporcje płyt, jak też wielkość liter, ilość wierszy i obszerność inskrypcji są bardzo zróżnicowane. Wszystkie stele wykonane są z miejscowego wapienia. (Por. tabelę z zestawieniem poszczególnych danych charakterystycznych). Inskrypcje sformułowane są w języku hebrajskim bez domieszek aramejskich. W dziesięciu przypadkach są rymowane, w czterech zawierają też akrostychy. Niektóre daty roczne podano w formie chronostychu; z uwagi na zły stan zachowania lica wielu nagrobków odczyt chronostychów budzi wiele wątpliwości. Epitafia sformułowane są w trzeciej osobie jako relacje o zmarłych. Zawierają, poza informacjami (imiona, daty), różną ilość pochwał, od pojedynczego epitetu (nr 1, 2, 3, 12) do rozbudowanych wypowiedzi, niektórych wierszowanych (8, 11, 14). Inskrypcje 7 i 8 zawierają szersze niż powszechne *הַנְּצִיחַת* aluzje natury eschatologicznej; tylko jeden tekst (nr 11) wspomina o żalu po odejściu zmarłego.

Szczebrzeszyn pojawia się w przekazach źródłowych (już jako miasto) w roku 1352<sup>6</sup>. Był miastem prywatnym (szlacheckim). Początkowy okres dziejów społeczności żydowskiej w Szczebrzeszynie nie został dotąd dostatecznie zbadany. Spośród informacji rozproszonych w różnych opracowaniach przywołamy tu jedynie kilka odnoszących się do XVI stulecia. Najstarsza wzmianka o Żydach w Szczebrzeszynie dotyczy 1507 roku i mówi o tym, że gmina opłacała roczny podatek w wysokości 25 złotych<sup>7</sup>. Od 1530 roku kupcy żydowscy ze Szczebrze-

<sup>5</sup> Podobnie jest w Lesku. W Krakowie i Lublinie pojawiają się w 4 ćwierci XVI w. formy typowo renesansowe, zdobnictwo z motywami roślinnymi i literactwo w płaskim reliefie. Konwencję średniowieczną przełamują częściowo (znane jedynie z fotografii) stele z Przemyśla.

<sup>6</sup> Szczegółowe omówienie dziejów Szczebrzeszyna zob. M. Stankowa, *Dawny powiat szczebrzeski XIV- XVIII w.*, Warszawa 1975.

<sup>7</sup> M. Horn, *Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i pierwszej połowie XVII wieku*, Warszawa 1975, s. 16.

szyna rejestrowani byli w komorach celnych w Lublinie oraz na szlaku wodnym do Gdańska<sup>8</sup>. W 1563 r. podatek pogłówny opłaciło 100 Żydów, a w 1564 r. – 90 Żydów<sup>9</sup>.

Najstarszym źródłem informacji o cmentarzu są inskrypcje na zachowanych do naszych czasów kamieniach nagrobnych. Najwcześniejsza odnaleziona data pochówku to 25 nisan 5305 = 7 kwietnia 1545 (stela nr 1). Pierwsze znane nam dokumenty, w których wymieniony jest cmentarz, dotyczą lat 1593<sup>10</sup> i 1597<sup>11</sup>.

Niniejsze opracowanie jest zapewne pierwszą publikacją wszystkich znanych dotąd szesnastowiecznych nagrobków z cmentarza żydowskiego w Szczepbrzeszynie<sup>12</sup>. W literaturze nie stwierdziliśmy ani żadnych opracowań, ani wzmianek na temat omawianych nagrobków<sup>13</sup>.

#### Uwagi dotyczące odpisów i przekładów:

1. W odpisach inskrypcji wykropkowania w nawiasach kwadratowych oznaczają partie zniszczone bądź nieczytelne. Partie tekstu ujęte w nawiasy kwadratowe są propozycją rekonstrukcji inskrypcji.

2. W przekładach inskrypcji wykropkowania w nawiasach kwadratowych oznaczają luki w tekście oryginalnym. Same wykropkowania oznaczają miejsca, w których tekst oryginalny jest niezrozumiały i nie został przetłumaczony. W nawiasy ostre ujęte są wyrazy dodane dla zwiększenia czytelności i poprawności językowej przekładu.

<sup>8</sup> I. Schiper, *Dzieje handlu żydowskiego na ziemiach polskich*, Warszawa 1937, s. 37 i 55; M. Horn, jw., s. 175.

<sup>9</sup> M. Horn, jw., s. 298.

<sup>10</sup> AGAD, KRSW 3195d, s. 202: „Jan Czarnkowski w 1593 roku wyznaczył miejsce na kierkut” – podajemy za: J. Kubiak, *Szczepbrzeszyn, pow. zamojski, woj. lubelskie. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta*, Warszawa 1968, s. 24 (mps ODZ Warszawa). Nie mieliśmy wglądu do wymienionego dokumentu, gdyż w czasie powstawania niniejszego opracowania zespół KRSW nie był udostępniany. Cytowane tu sformułowanie rozumieć należy raczej, wobec istnienia starszych nagrobków, jako potwierdzenie przez nowego właściciela miasta wcześniejszego stanu faktycznego; może też chodzić o powiększenie terenu cmentarza.

<sup>11</sup> AGAD, KRSW 3195, s. 82 n.: „(...) starozakonnym wolny jest Kierkut do chowania zmarłych, którego im nikt z sukcesorów odjąć nie może (...)” – dotyczy przywileju Jana Zamojskiego z roku 1597.

<sup>12</sup> Nagrobki XVI-wieczne ze Szczepbrzeszyna zostały częściowo omówione w: A. Trzciański, *Nagrobek jako źródło historyczne do początkowego okresu dziejów gminy (na przykładzie Lublina, Chełma, Leska i Szczepbrzeszyna)*, [w:] *Cmentarze żydowskie*, Wrocław 1995, s. 57-67 (Studia z dziejów kultury żydowskiej, t. 2).

<sup>13</sup> Jedyną wzmiankę o istnieniu nagrobka Jissachara Bera (nr 14) na cmentarzu w Szczepbrzeszynie (w kontekście legendy o jego grobie w Hebronie) zawiera tekst A. Szterna *Aniolowie przenieśli go ze Szczepbrzeszyna do Ziemi Izraela*, [w:] *Sefer zikkaron li-kehilla Šebrešin*, red. D. Šuval, Haifa 1984, s. 146 (hebr.).

## I. NAGROBKI DOBRZE DATOWANE

## 1. Jechi'el ben Moše, zm. we wtorek, 25 nisan 5305 = 7 kwietnia 1545



## a) opis nagrobka:

Stela w kształcie prostokąta, lice płaskie, bez obramowania. Inskrypcja hebrajska, kuta wgłębnie, rozmieszczona w 5 wierszach. Stela stoi zapewne w pierwotnym miejscu. Górna część nieco skorodowana.

## b) odpis inskrypcji:

פֶּן אִישׁ יִשְׂרָאֵל	1
הָרַח יְחִיאֵל בֶּן	2
מֹשֶׁה זָל תִּנְצְבָה	3
יָנ יוֹת גַּ כֹּז נִישָׁן	4
שָׁה לַפֶּק	5

## c) przekład inskrypcji:

1. Tu pogrzebany mąż prawy,
2. pan Jechi'el, syn pana
3. Mosze błogosławionej pamięci. Niech będzie dusza jego zawiązana w woreczku żywych.
4. Wyszła dusza jego we wtorek, 27 nisan
5. 305 wedle krótkiego rachunku.

## d) uwagi:

Wiersz 2: skrót  $\text{הר}$  przyjęto hipotetycznie – por. nr 7 wiersz 1 oraz nr 8 wiersz 3.

Wiersz 3: por. 1Sm 25,29.

Wiersz 4: a) zapewne dwie omyłki kamieniarza:  $\text{יִת}$  zamiast  $\text{יָר}$  oraz  $\text{נִישָׁן}$  zamiast  $\text{נִיֶּסֶן}$ ; b) Datę można odczytać również  $\text{ג כו}$  (wtorek, 26), ale 26 nisan nigdy nie przypada we wtorek. Odczyt przyjęty przez nas w kopii inskrypcji (27) powoduje niezgodność dnia tygodnia z dniem miesiąca (27 nisan 5305 przypadał we czwartek, a we wtorek 25 nisan 5305). Wszystkie pozostałe elementy daty (dzień tygodnia, miesiąc i rok) są pewne, a w zapisie dnia miesiąca istotnie można się dopatrywać uszkodzonej bądź niedokończony (tylko prawa połowa) litery  $\text{ה}$ . Tak więc przyjmujemy, że data śmierci powinna być: wtorek, 25 nisan.

## 2. Chana bat Avraham, zm. we środę, 17 ševat 5312 = 13 stycznia 1552

## a) opis nagrobka:

Stela w kształcie prostokąta z wyodrębnionym cokołem, bez obramowania. Inskrypcja hebrajska, kuta wgłębnie, rozmieszczona w 5 wierszach. Stela stoi zapewne w pierwotnym miejscu. Górna część znacznie skorodowana.



b) odpis inskrypcji:

פנ [...] הגביר	1
חנה בת ר אברה	2
זל תנצבה ינ	3
יום ד י"ז שבת	4
שיב לפק	5

c) przekład inskrypcji:

1. Tu pogrzebana [...] pani
2. Chana, córka pana Avrahama
3. błogosławionej pamięci. Niech będzie dusza jej związana w worczechu żywych. Wysła dusza jej

4. we środę, 17 ševat
5. 312 wedle krótkiego rachunku.

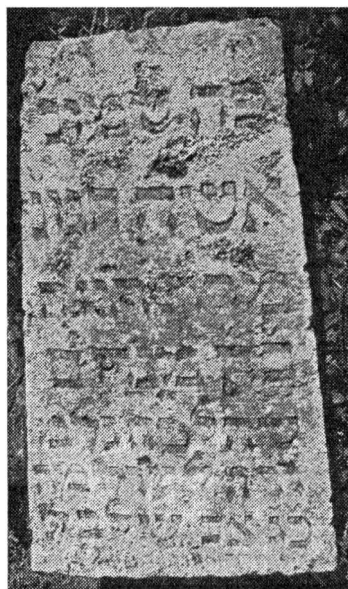
d) uwagi:

Wiersz 1: środkowa część wiersza nieczytelna.

Wiersz 2: imię mocno zniszczone; można odczytywać również חוה (Chawa).

Wiersz 3: por. 1Sm 25,29

### 3. Roza bat Menachem, zm. 23 av 5332 = 2 sierpnia 1572



a) opis nagrobka:

Stela w kształcie trapezu (węższa u góry niż u dołu), bez obramowania. Inskrypcja hebrajska, kuta wgłębnie, częściowo rymowana, rozmieszczona w 7 wierszach. Stela złamana poniżej ostatniego wiersza inskrypcji, leży na terenie cmentarza pośród innych nagrobków XVI-wiecznych. Dolnej części nie odnaleziono.

b) odpis inskrypcji:

פה טמור	1
אשה הגור	2
מרת רוזה	3
בה מנחם	4
שהלכה גלמ	5
ודה לעולמה	6
כג אב שלב לפק	7

c) przekład inskrypcji:

1. Tu pochowana
2. niewiasta godna
3. pani Roza

4. córka pana Menachema,
5. która odeszła bez-
6. dziecina do swego świata
7. 23 av 332 wedle krótkiego rachunku.

#### 4. Chana bat Elija, zm. 18 elul 5338 = 21 sierpnia 1578



##### a) opis nagrobka:

Stela w kształcie prostokąta z wyodrębnionym cokołem, bez obramowania. Inskrypcja hebrajska, rymowana, kuta wgłębnie, rozmieszczona w 8 wierszach. Stela stoi zapewne w pierwotnym miejscu. Powierzchnia kamienia skorodowana.

##### b) odpis inskrypcji:

פה	טמונה	1
אשה	הגונה	2
חשובה	וספונה	3
יקרה	מפנינה	4
ושמה	חנה	5
בת	הקָר אליה	6
נפטרה	שנת שֶׁלֶחַ חַי אֱלוֹל	7
והניחה	חיים לכל ישראל	8

##### c) przekład inskrypcji:

1. Tu pochowana
2. niewiasta godna,
3. poważana i szanowana
4. cenniejsza od perły,
5. a imię jej Chana,
6. córka męczennika, pana Elija.
7. Odeszła roku 338, 18 elul
8. i pozostawiła życie całemu Izraelowi.

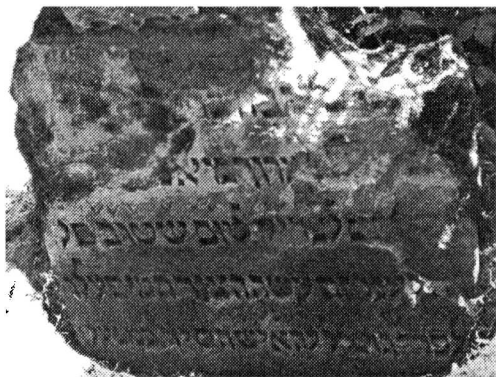
##### d) uwagi:

Wiersz 4: por. Prz. 3,15

#### 5. Mężczyzna, zm. w roku 5346 = 1585/86

##### a) opis nagrobka:

Stela w kształcie prostokąta, pozbawiona górnej części (kształt pierwotnego zwieńczenia nieznany), bez obramowania. Znaczne ubytki powierzchni lica. Inskrypcja hebrajska kuta wgłębnie. Stela stoi zapewne w pierwotnym miejscu.



b) odpis inskrypcji:

[...]	1
[...]	2
[...]	3
[...] ערוך מיא [..]	4
[...] לצדיק ליום שטוב	5
כלו	
[ז]ה לעמ זה עשה	6
הצור תמי פעלו	
לפר גומל לה' איש חסיד	7
כמפעלו	

c) przykład inskrypcji:

1. [...]
2. [...]
3. [...]
4. [...]
5. [...] sprawiedliwemu do dnia, który jest dobry cały
6. to obok tego uczynił Bóg, doskonale jest dzieło jego
7. Wedle rachunku „Czyni dobrze mężowi pobożnemu wedle czynu jego”

d) uwagi:

Numeracja przyjęta dla zachowanej liczby wierszy; wiersze 1 i 2 całkowicie nieczytelne, wiersz 3 prawie całkowicie. Zachowane resztki wiersza 4 niezrozumiałe.

Wiersz 5: Znaczenie wyróżnienia liter nieznane.

Wiersz 6: Koh 7,14 i Pwt 32,4

Wiersz 7: Znaczek nad pierwszą literą wskazuje, że początkowe litery wierszy tworzyły akrostych.

Wiersz 7: Prawie dosłowny cytat z 11 wersu utworu „Jigdal elohim chaj”, wchodzącego w skład modlitwy porannej.

Wiersz 7: Suma wartości wyróżnionych liter wynosi 346 (rok 5346 = 1585/86).

6. Jisrael ben Jicchak, zm. we wtorek, 13 ijar 5348 = 10 maja 1588

a) opis nagrobka:

Stela w kształcie trapezu (węższa u góry). Inskrypcja hebrajska, rymowana, kuta wgłębnie, rozmieszczona w 10 wierszach w prostokątnej płycinie. Stela stoi zapewne w pierwotnym miejscu.

b) odpis inskrypcji:

פה נטמן איש ישר	1
ונאמן המוצק בח	2
כמה ותבונה מעשה	3
ידיו באמונה זהיר	4
בתורה כשמש	5
לאורה ר' ישראל	6



בר יצחק זל היום 7  
ג יג ימים בחודש 8  
אייר שמח לפק 9  
הנצבה 10

c) *przekład inskrypcji:*

1. Tu pochowany mąż prawy
2. i wierny, napęczniony mąd-
3. rością i rozumem; dzieło
4. rąk jego uczciwe. Błyszczął
5. w Prawie jak słońce
6. światłem swoim. Pan Jisra'el,
7. syn pana Jicchaka błogostawionej
8. pamięci, <zmarł> we
9. wtorek, 13 dnia miesiąca
10. ijar 348 wedle krótkiego rachunku.
10. Niech będzie dusza jego związana
- w woreczku żywych.

d) *uwagi:*

Wiersz 2/3: por. Wj 31,3 i 36,1

Wiersz 7: Ostatni wyraz היום dziwny (należałoby oczekiwać כיום), ale tak wy-

Wiersz 10: por. 1Sm 25,29

7. [...] bat Josef, zm. w miesiącu kislew 5352 = 17 listopada – 16 grudnia 1591



a) *opis nagrobka:*

Stela w kształcie prostokąta. Zwieńczenie od-

b) *odpis inskrypcji:*

[...] 1  
יוסף אשת הר ישראל 2  
שהלכה לעולמה בחוד 3  
כסליו בשנת ושמור את 4  
שמי על בני ישראל ואני 5  
אברכם לפק לפנייה בגע 6  
תהלך צדקתה לאכל 7  
מפריה הנצבה 8

c) *przekład inskrypcji:*

1. [...] < córka >
2. Josefa, żona pana Jisra'ela,
3. która poszła do swego świata w miesiącu



4. kislew, w roku „I będą wzywać
5. imienia mego nad synami Izraela, a Ja
6. będę im błogosławił” wedle krótkiego rachunku. Przed nią w Ogrodzie Rajskim
7. isć będzie sprawiedliwość jej, aby spożywała
8. z jej owoców. Niech będzie dusza jej związana w woreczku żywych.

d) uwagi:

Numeracja przyjęta dla zachowanej liczby wierszy.

Wiersze 4-6: Lb 6,2

Wiersz 4: Suma wartości wyróżnionych liter wynosi 352 (rok 5352 = 1591/92). Podano tylko miesiąc bez dnia, data śmierci zawiera się więc pomiędzy 17 listopada a 16 grudnia 1591.

Wiersze 6-8: Zdanie zawiera nadmiar zaimków (po hebrajsku końcówek dzierżawczych) 3 os. żeńskiej; należy rozumieć, że przed zmarłą ma kroczyć jej sprawiedliwość, a zmarła ma spożywać owoce tej swojej sprawiedliwości).

Wiersz 8: por. 1Sm 25,29

8. Sinaj ben Jicchak Ajzik Ener, zm. w niedzielę, 28 ijar 5355 = 7 maja 1595



a) opis nagrobka:

Stela w kształcie nieregularnego trapezu z zaokrąglonymi górnymi narożnikami. Inskrypcja hebrajska, częściowo rymowana, kuta wgłębnie, rozmieszczona w 12 wierszach w płycinie w kształcie arkady. Stela stoi zapewne w pierwotnym miejscu.

b) odpis inskrypcji:

סלם מצב ארצה	1
יגיע ראשו השמימה זה	2
נרמז הר סיני בר יצחק	3
יכונה אייזק אענר מקקד נ	4
ביום א כח אייר נלקח לחושך	5
ראשית חכמה פי צדיק יהגה	6
ידין עם בצדק ושפט במדינה	7
צרכי הקהל טרח בהן באמונה	8
חזק יד אביונים בימטה	9
קם בגע אלמתו וגם נצבה שהקדוש	10
זרע וקצר בשנת ה בם סיני בקודש	11
לפק בא יבא ברינה ויתחדש	12

c) przekład inskrypcji:

1. Drabina ustawiona na ziemi,
2. sięgająca szczytem swym nieba – ona
3. symbolizuje pana Sinaja, syna pana Jicchaka

4. zwanego Ajzik Ener ze Świętej Gminy tutejszej. Odszedł
5. w niedzielę, 28 ijar i zabrany został w ciemność.
6. Początek mądrości usta sprawiedliwego wypowiedzą.
7. Sądził lud sprawiedliwie i sprawował sądy w kraju,
8. sprawami gminy zajmował się uczciwie.
9. wspomagał biednych, gdy upadali.
10. Podniósłszy się w Ogrodzie Rajskim snop jego stanął, bowiem Święty
11. zasiał i zżął w roku „Pan przybył z Synaju w świętości”
12. wedle krótkiego rachunku. Z pewnością przyjdzie w radości i odnowi się.

d) uwagi:

Wiersze 1–12: Początkowe litery tworzą akrostych **סיני בר יצחק זל**

Wiersze 1–2: por. Rdz 28,12

Wiersz 3: Gra słów (wyrazy **הר סיני** można odczytywać bądź jako ‘pan Sinaj’, bądź jako ‘góra Synaj’)

Wiersz 6: por. Ps 37,30

Wiersz 7: por. Ps 72, 2

Wiersz 10: por. Rdz 37,7

Wiersz 11: Ps 68,18

Wiersz 11: Suma wartości wyróżnionych liter wynosi 355 (rok 5355 = 1594/95)

Wiersz 12: por. Ps 126,6

## II NAGROBKI Z DATOWANIEM NIEPEWNYM

### 9. Mężczyzna, zm. w roku 5323 (?) = 1562/63



a) opis nagrobka:

Stela w kształcie prostokąta, pozbawiona zwieńczenia. Znaczne ubytki na całej powierzchni. Inskrypcja hebrajska kuta wgłębnie, obramowana pojedynczą rytą linią. Poszczególne wiersze również oddzielone rytymi liniami. Stela stoi zapewne w pierwotnym miejscu.

b) odpis inskrypcji:

[...]	את	1
[...]	הר	2
[...]	כ	3
[...]	האלוף	4
שנת	שכג לפרט	5
קטון	ביום ד	6
ונקבר	ביום ה	7
תנצבה		8

c) *przekład inskrypcji:*

1. [...]
2. [...]
3. [...]
4. wielmożny [...]
5. roku 323 wedle rachunku
6. krótkiego, we środę,
7. a pogrzebany został we czwartek.
8. Niech będzie dusza jego związana w woreczku żywych.

d) *uwagi:*

Numeracja przyjęta dla zachowanej liczby wierszy.

Wiersz 8: por. 1Sm 25,29

10. Jicchak ben Meszulam Fajwesz, zm. 5340 (?) = 1579/80



a) *opis nagrobka:*

Stela w kształcie prostokąta; z odłamanej części szczytowej zachował się niewielki fragment. Górna część kamienia mocno skorodowana. Inskrypcja hebrajska, rymowana, kuta wglębnie, rozmieszczona w 10 wierszach bez obramowania. Stela stoi zapewne w pierwotnym miejscu.

b) *odpis inskrypcji:*

[...]	[...]	[...]	1
[...]	[...]	[...]	2
[...]	[...]	[...]	3
[...]	[...]	[...]	4
[...]	[...]	[...]	5
[...]	[...]	[...]	6
[...]	[...]	[...]	7
[...]	[...]	[...]	8
[...]	[...]	[...]	9
[...]	[...]	[...]	10

c) *przekład inskrypcji:*

1. [...] młodzieniec [...]
2. [...] i ubogi w [lata]
3. mądry [...]
4. [...]
5. Tego roku „i zasiał Izaak stokrotne plony”
6. wedle krótkiego rachunku. Jicchak, imię którego znane jest w bramach,
7. syn gaona wzniosłego, pobożnego, naszego nauczyciela Meszulama

8. Fajwisza, przewodniczącego sądu Świętej Gminy Kraków. [...]
9. Wzmocnił się i niesie snopy swoje do Ogrodu Rajskiego w radości.
10. Niech będzie dusza jego zawiązana w woreczku żywych.

*d) uwagi:*

Wiersze 1-2 zachowane tylko na małym fragmencie kamienia

Wiersze 3-4 prawie nieczytelne

W wierszach 1-8 akrostych: יצחק זל בן פייוש (Jicchak błogosławionej pamięci, syn Fajwisza)

Wiersz 5: por. Rdz. 26,12. Cały werset brzmi: I zasiał Izaak w owej ziemi i znalazł w owym roku stokrotny plon i błogosławił mu Pan. W inskrypcji zacytowano oderwane wyrazy, stąd powstało dziwne stwierdzenie „i zasiał Izaak stokrotne plony”.

Wiersz 5: nad literami צ, מ i ש znajdują się niezbyt wyraźne znaczki. Suma wartości liczbowych tych trzech liter wynosi 430; byłyby to więc rok 1669/1670. Nie wydaje się to jednak prawdopodobne, gdyż cechy formalne dość licznie zachowanych na tym cmentarzu nagrobków datowanych niewątpliwie na 2. połowę XVII wieku są zupełnie inne, niż XVI-wiecznych. Od 30. lat XVII wieku stosowano architektoniczne obramowania inskrypcji, ornamenty roślinne i geometryczne oraz, konsekwentnie, litery w płaskim reliefie na wgłębionym tle. Ponadto zanikają rymy oraz akrostychy. Bardziej prawdopodobne jest więc, że nad literą צ znajduje się przypadkowa dziura i uwzględnić należy tylko ש i מ, co daje w sumie rok 340 (1579/1580).

Wiersz 6: por. Prz 31,23

Wiersz 9: por. Ps 126,6

Wiersz 10: por. 1Sm 25,29

### III NAGROBKI BEZ DAT

#### 11. Elijahu, zm. w Lag Baomer (18 ijar), prawdopodobnie w XVI wieku



*a) opis nagrobka:*

Stela w kształcie prostokąta. Inskrypcja hebrajska, rymowana, kuta wgłębnie, rozmieszczona w 10 wierszach, obramowana pojedynczą rytą linią. Poszczególne wiersze również oddzielone rytymi liniami. Stela stoi zapewne w pierwotnym miejscu.

*b) odpis inskrypcji:*

- |                           |   |
|---------------------------|---|
| ויעל אליהו בסערה ה        | 1 |
| השמים : כי לקח אותו אלהים | 2 |
| ביום חשכת עת צהרים : יגון | 3 |
| הוסיף לזקנים וליונקי שדים | 4 |
| כספו נתן לעניים בלי קפיצת | 5 |

ידיים : ותמיד הוגה כאמרי שפ	6
קבע עתים לתורה ערב וצפר :	7
לס שם יגדור פרצתיו במהרה :	8
חזר למקום טהרה : בלג לספירה :	9
בעת יצירת לו בבוהשילוך ד פרצתו :	10

*c) przekład inskrypcji:*

1. I wznosił się Eliasz wśród wichru
2. do nieba, bo zabrał go Bóg
3. w dniu ciemności w południe. Smutku
4. przymnożył starcom i ssącym piersi.
5. Pieniądze swoje dawał biednym nie zamykając
6. ręki. Zawsze rozmyślał wedle słów piękna
7. Wyznaczył pory dla Tory wieczorem i rankiem
8. Według rachunku: „Pan zamuruje jego pęknięcia rychło”
9. wrócił do miejsca czystości, 33 wedle rachunku,
10. w czasie stworzenia mu ...

*d) uwagi:*

Wiersz 1/2: 2Krl 2,11

Wiersz 2: Rdz 5,24

Wiersz 3: Jr 20,16

Wiersz 3/4: por. Jr 45,3

Wiersz 4: Joel 2,16

Wiersz 5/6: por. Pwt 15,7

Wiersz 6/7: być może nawiązanie do. Ps 1,2

Wiersz 8: por. Am 9,11

Wiersz 8: Wyróżnione litery **א** i **ב** mogłyby ewentualnie wyrażać rok śmierci: 480 (1719/20). Takie datowanie nie wydaje się być możliwe ze względu na cechy formalne steli (por. nr 10, uwaga do wiersza 5, odnosząca się również do nagrobków z I połowy XVIII wieku). Ponadto w tej części cmentarza nie występują nagrobki z XVIII wieku.

Wiersze 1 i 9: Wyróżnione litery **ה** i **ו** oznaczają być może **יום ה'** (piątek). W roku 1720 dzień Lag Baomer (33 dzień Omeru = 18 ijar) wypadł w niedzielę; w II połowie XVI wieku 18 ijar przypadał w piątek w latach 1551, 1554, 1558, 1578, 1581 i 1585.

## 12. Šejne bat Hilel, brak daty śmierci (prawdopodobnie XVI wiek)

*a) opis nagrobka:*

Stela w kształcie prostokąta. Inskrypcja hebrajska, rymowana, kuta wgłębnie, rozmieszczona w 6 wierszach, bez obramowania. Stela złamana ukośnie poniżej ostatniego wiersza inskrypcji, leży na terenie cmentarza pośród innych nagrobków XVI-wiecznych. Dolnej części nie odnaleziono.



b) odpis inskrypcji:

פה נטמנה	1
אשה הג	2
ונה מרת	3
שינה בת	4
החר הילל	5
זל א	6

c) przekład inskrypcji:

1. Tu pochowana
2. niewiasta god-
3. na, pani
4. Šejne, córka
5. uczonego, pana Hilela
6. błogosławionej pamięci. Amen

d) uwagi:

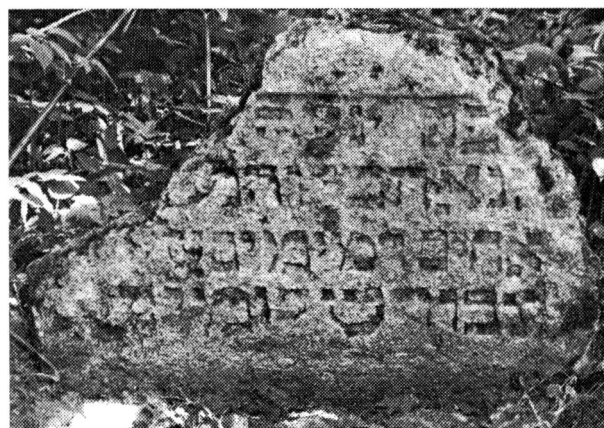
Analogie formalne na omawianym cmentarzu: 1545-1578.

Zwięzłość epitafium przypomina najstarsze tutejsze nagrobki (nr 1, 2 i 3).

### 13. Prawdopodobnie dwóch zmarłych; brak dat śmierci (prawdopodobnie XVI w.)

a) opis nagrobka:

Stela w kształcie prostokąta. Inskrypcja hebrajska, rymowana, kuta wgłębnie, rozmieszczona w 4 wierszach w prostokątnej płycinie. Po bokach znaczne ubytki kamienia. Nagrobek stoi, zapewne w pierwotnym miejscu.



b) odpis inskrypcji:

פה ינעק [...]	1
הנאהבי והנע[ימים]	2
אחים רמימים ש[...]	3
צבור שלומים	4

c) przekład inskrypcji:

1. Tu [...]
2. umiłowani i mili
3. bracia nienaganni, którzy [...]
4. ...

d) uwagi:

Analogie formalne na omawianym cmentarzu: 1545–1578.

Tekst zawiera dziwnie mało informacji ale wydaje się, że rzeczywiście obejmował tylko 4 wiersze.

Wiersz 2: 2Sm 1,23.

Wiersz 3: Być może błąd kamieniarza: תמימים zamiast רמימים (doskonali, nienaganni).

14. Jissachar kohen, brak daty śmierci (Jissachar Ber ben Naftali haKohen, zwany Berman Aškenazi, zmarły prawdopodobnie w końcu XVI wieku)



a) opis nagrobka:

Stela prostokątna z zaokrąglonym zwieńczeniem. Inskrypcja hebrajska rymowana, kuta wgłębnie, rozmieszczona w 10 wierszach w płycinie w kształcie arkady. Nagrobek stoi, zapewne, w pierwotnym miejscu.

b) odpis inskrypcji:

יזכר שם האיש	1
מהר יששכר כהן	2
שהרבה לבאר	3
התורה כהנה וכהן	4
שפתי כהן שמר	5
לדעת מה יעשו בהן	6
כאלה מזהיר לזוהר	7
בספר מראה כהן	8
רב פעלו בפירוש	9
הרבות מתנות כהן	10

c) przykład inskrypcji:

1. Oby wspomniane było imię męża,
2. naszego nauczyciela, pana Jissachara, kapłana,
3. który wiele objaśnił
4. Torę, kapłaństwo i kapłana.
5. Warg kapłana strzegł
6. aby wiedzieć, co będą czynić wedle nich.
7. Jak one błyszczący dla Zoharu
8. w księdze „Widzenie kapłana”
9. Wielkie jest dzieło jego w komentarzu
10. <do „Midrasz» Rabot” <pod tytułem» „Dary kapłana”.

d) uwagi:

Początkowe litery wierszy 1,3,5,7 i 9 są wyróżnione i tworzą akrostych; wiersze 2,4,8 i 10 kończą się wyrazem כהן, (a wiersz 6 – כהן). Wskazuje to na organizację tekstu jako pięciowiersza.

Wiersz 1: por. początek modlitwy Jizkor.

Wiersze 5–6: por. Ml 2,7

Wiersz 6: por. 1Krn 12,33

Wiersz 8: „Widzenie kapłana” – opracowany przez Jissachara indeks przedmiotowy do księgi Zohar, opublikowany pierwszy raz w Krakowie w 1589 r.

Wiersz 10: Komentarz do Midrasz Rabba „Dary kapłaństwa”, ukończony w 1584 r., wielokrotnie publikowany. Tu tytuł podany w zmienionej postaci, dopasowanej do budowy tekstu.

Jissachar Ber jest znany i wspominany w wielu publikacjach, żadna jednak nie podaje dokładnej daty jego śmierci.

\* \* \*



Północno-wschodni skraj cmentarza żydowskiego w Szczepieszynie z grupą nagrobków z XVI w.  
Fot. A. Trzciniński, 1995<sup>14</sup>.

<sup>14</sup> Fotografie nagrobka nr 8 wykonano w roku 1992, nr 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 13, 14 – w 1993, a nr 3, 10, 12 – w 1995. Autorem tych zdjęć jest A. Trzciniński (przyj. red.).



**Zestawienie danych charakterystycznych wszystkich nagrobków z XVI wieku  
na cmentarzu żydowskim w Szczepieszynie.**

Nr	Data	Wysokość		Szerokość	Grubość	Inskrypcja				Kształt zwieńczenia	Materiał	
		ponad poziomem gruntu	do naj- niższego elementu			Ilość wierszy	Wysokość liter	Opraco- wanie liter	Rymy			Akro- stych
1	1545	65	79 <sup>1)</sup>	77	28	5	5,5-6,5	wgłębne	nie	nie	prostokątne	wapień
2	1552	50	72 <sup>2)</sup>	75	13	5	7,5	j.w.	nie	nie	prostokątne	j.w.
3	1572	89 <sup>3)</sup>	80 <sup>1)</sup>	38/52	13,5/18	7	6,5-5	j.w.	tak	nie	prostokątne	j.w.
4	1578	75	90 <sup>2)</sup>	68	25	8	8/4,5	j.w.	tak	nie	prostokątne	j.w.
5	1585/86	60 <sup>4)</sup>	84 <sup>1)</sup>	78	16	ponad 7	5	j.w.	tak	tak	?	j.w.
6	1588	110	125 <sup>2)</sup>	87/94	28/32	10	5,5/8	j.w.	tak	nie	prostokątne	j.w.
7	1591	70 <sup>4)</sup>	74 <sup>1)</sup>	73	15	ponad 7	5,5/9	j.w.	nie	nie	?	j.w.
8	1595	100	127 <sup>2)</sup>	99/107	26	12	5	j.w.	tak	tak	zaokrąglone	j.w.
9	1562/63 (?) <sup>6)</sup>	120 <sup>4)</sup>	112 <sup>5)</sup>	90	17/24	min. 8	6	j.w.	nie	nie	?	j.w.
10	1579/80 (?) <sup>6)</sup>	60	104 <sup>1)</sup>	77	13	8	5,5/9	j.w.	tak	tak	prostokątne (?)	j.w.
11	XVI w.	90	110 <sup>2)</sup>	95	16-19	10	7/3	j.w.	tak	nie	prostokątne	j.w.
12	XVI w. <sup>7)</sup>	130 <sup>3)</sup>	94 <sup>1)</sup>	66	11	6	14/8	j.w.	tak	nie	prostokątne	j.w.
13	XVI w. <sup>7)</sup>	38	41 <sup>1)</sup>	79	15	4	5-6	j.w.	tak	nie	prostokątne	j.w.
14	k. XVI w. (?) <sup>7)</sup>	90	116 <sup>2)</sup>	70/71	16/21	10	5-5,5	j.w.	tak	tak	półkoliste	j.w.

Uwagi:

- 1) Do najniższego wiersza inskrypcji.
- 2) Do krawędzi cokołu.
- 3) Stela złamana, leżąca – wysokość całkowita.
- 4) Zwieńczenie zniszczone.
- 5) Do najniższej linii poziomej.
- 6) Datowanie niepewne.
- 7) Brak daty.

Przy danych podwójnych: /: pierwsza liczba u góry steli, druga u dołu.

